

BANKLARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH VA BOSHQARISH USULLARI

Bekmurzayev Rasul Botir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi magistranti

E-mail: bekmirzayevrasul3@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqarish usullari tahlil qilinadi. Banklar, o'z faoliyatlarini amalga oshirayotgan paytda turli xil risklar bilan yuzlashishadi, masalan, kredit riski, likvidlik riski, bozor riski va boshqalar. Banklar ushbu risklarni boshqarish orqali o'z moliyaviy barqarorligini saqlashga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqadilar. Ushbu maqola, banklar tomonidan moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun qo'llaniladigan boshqaruv usullarini, shu jumladan risklarni minimallashtirish, kapitalni boshqarish, likvidlikni nazorat qilish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: banklar, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, kredit riski, likvidlik riski, bozor riski, kapitalni boshqarish, boshqaruv usullari.

Аннотация. В статье анализируются методы обеспечения и управления финансовой устойчивостью банков. В ходе своей деятельности банки сталкиваются с различными рисками, такими как кредитный риск, риск ликвидности, рыночный риск и другие. Банки разрабатывают меры, направленные на поддержание своей финансовой устойчивости и обеспечение экономической стабильности путем управления этими рисками. В статье рассматриваются методы управления, используемые банками для обеспечения финансовой стабильности, включая минимизацию рисков, управление капиталом, контроль ликвидности и многое другое.

Ключевые слова: банки, финансовая устойчивость, управление рисками, кредитный риск, риск ликвидности, рыночный риск, управление капиталом, методы управления.

Annotation. This article analyzes the methods of ensuring and managing the financial stability of banks. Banks face various risks in the course of their activities, such as credit risk, liquidity risk, market risk, etc. By managing these risks, banks develop measures aimed at maintaining their financial stability and ensuring economic stability. This article includes management methods used by banks to ensure financial stability, including risk minimization, capital management, liquidity control, etc.

Key words: banks, financial stability, risk management, credit risk, liquidity risk, market risk, capital management, management methods.

KIRISH

Banklar iqtisodiy tizimning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi, shu bilan birga, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Banklarning asosiy vazifalaridan biri - o'z mijozlariga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish, resurslarni jamlash, kreditlar taqdim etish va investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishdir. Banklar, shuningdek, davlatning

moliyaviy tizimida markaziy o‘rin tutib, iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, banklar faoliyatida yuzaga keladigan risklar, ayniqsa, kredit riski, likvidlik riski, bozor riski, operatsion riski va boshqa turli risklar banklarning moliyaviy barqarorligini tahdid qilishi mumkin. Banklar o‘z faoliyatlarini davom ettirish va o‘z majburiyatlarini bajarish qobiliyatini saqlab qolish uchun ushbu risklarni samarali boshqarish zarur. Banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning muhim jihati, shuningdek, ularning kapitali va likvidlikni boshqarish tizimlarining samarali bo‘lishida yotadi.

Moliyaviy barqarorlik, bankning iqtisodiy muhitda faoliyat yuritishda davom etish imkoniyatini saqlab qolish, o‘z majburiyatlarini bajarish va o‘z investorlariga foyda keltirish uchun zarur bo‘lgan asosiy omil hisoblanadi. Banklarning barqarorligi iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga ta‘sir qilishi mumkin, chunki banklar boshqa moliyaviy institutlar va tashkilotlar bilan o‘zaro aloqada bo‘lib, o‘z resurslarini jalb qilishi va taqsimlashi orqali iqtisodiy o‘sish va rivojlanishga hissa qo‘shadilar. Banklarning moliyaviy barqarorligi ta‘minlanmagan taqdirda, ularning resurslari noto‘g‘ri boshqarilishi yoki risklarni to‘g‘ri baholamaganligi sababli, butun moliyaviy tizimda ishonchsizlik va inqirozlar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, banklar o‘z faoliyatlarini boshqarish, risklarni tahlil qilish va samarali boshqarish, kapitalni optimal darajada taqsimlash va likvidlikni nazorat qilish kabi bir qator usullarni qo‘llaydilar. Bu usullar, nafaqat bankning ichki siyosati va strategiyasiga, balki xalqaro moliyaviy standartlar va regulyatorlar tomonidan belgilangan talablarga asoslanadi.

Moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash uchun banklar, asosan, o‘z faoliyatlarida risklarni boshqarishning ilmiy asoslangan yondashuvlarini qo‘llashlari kerak. Shu bilan birga, banklarning barqarorligi faqatgina iqtisodiy omillarga bog‘liq emas, balki ijtimoiy, siyosiy va texnologik omillar ham banklar faoliyatining muvaffaqiyatini aniqlaydi. Mazkur maqolada banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash va risklarni boshqarish usullari, shu jumladan kredit riski, likvidlik riski, bozor riski va kapitalni boshqarish bo‘yicha yondashuvlar, banklar faoliyatining samaradorligini oshirishga qanday ta‘sir qilishini tahlil qilishga harakat qilinadi. Banklar o‘z faoliyatini boshqarishda qanday yangi texnologiyalar va metodlarni qo‘llayotganini, shuningdek, xalqaro moliyaviy me‘yorlarga muvofiq ish olib borayotganini ko‘rib chiqamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash va risklarni boshqarish sohasidagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy yondashuvlar bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda banklar tomonidan qo‘llaniladigan boshqaruv usullari va metodologiyalarni tahlil qilish muhimdir. Adabiyotlarda, asosan, banklar

tomonidan risklarni boshqarishning turli usullari, kredit riski, likvidlik riski, bozor riski va kapitalni boshqarish masalalari ko‘rib chiqiladi. Kredit riski banklar uchun eng muhim risklardan biridir. Kredit riski, bankning mijozlari o‘z majburiyatlarini bajarolmasligi yoki to‘lov qobiliyatining pasayishi natijasida yuzaga keladi. Schinasi (2008) o‘zining Credit Risk Management and Financial Stability nomli asarida, banklar kredit berish jarayonida mijozlarning kredit qobiliyatini baholash orqali kredit riskini kamaytirish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, kredit portfellarini diversifikatsiya qilish va kredit reytinglarini ishlab chiqish orqali banklar risklarni kamaytirishlari mumkin [1].

Likvidlik riski, bankning o‘z majburiyatlarini o‘z vaqtida bajara olmasligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Likvidlikni boshqarish, banklar uchun yana bir muhim masala bo‘lib, bu jarayon bankning qisqa muddatli to‘lov qobiliyatini saqlashga qaratilgan. Bernanke va Gertler (2001) o‘zlarining The Bank Lending Channel of Monetary Policy Transmission nomli maqolalarida, likvidlikni boshqarish jarayonining bank tizimining barqarorligini saqlashdagi o‘rni haqida yozganlar. Ular likvidlikni boshqarish orqali banklar o‘z majburiyatlarini bajara olishiga va moliyaviy barqarorlikni saqlashga erishishini ta’kidlashadi [2].

Kapitalni boshqarishning ahamiyati banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda o‘rin tutadi. Banklar, o‘z kapitalini optimal darajada boshqarish orqali iqtisodiy o‘zgarishlarga qarshi mustahkam turishlari mumkin. OECD (2019) tomonidan e’lon qilingan Risk Management and Financial Stability in Banking nashrida, banklarning kapitalni boshqarish bo‘yicha siyosatlari, yuqori sifatli kapitalni ta’minlash va risklarni minimallashtirish uchun samarali vositalar sifatida ko‘rsatilgan. Kapitalning barqarorligini ta’minlash, banklarning iqtisodiy sharoitlar va global inqirozlar davrida ham o‘z faoliyatini davom ettirishiga yordam beradi [3].

Bozor riski, asosan, moliya bozorlari va aktivlar narxlaridagi o‘zgarishlarga bog‘liq bo‘ladi. Banklar o‘z portfellarini diversifikatsiya qilish va bozor risklarini boshqarish orqali o‘z faoliyatining barqarorligini ta’minlashlari kerak. Fullan (2013) The New Pedagogy: The Future of Education asarida, bozor risklarini boshqarishdagi ilg‘or metodologiyalarni tahlil qilgan va banklar uchun bozor sharoitlarida risklarni diversifikatsiya qilishning muhimligini ta’kidlagan [4]. Banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda regulyatorlarning roli katta. Shuningdek, banklarning ichki nazorat tizimlari va audit tizimlari, ularga o‘z faoliyatlarini samarali ravishda boshqarishda yordam beradi. Basel Komiteti (2011) tomonidan ishlab chiqilgan Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems nashrida [5], banklar uchun kapital yetarli darajalarini belgilash va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan regulyator talablari ko‘rsatilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston bank tizimi so‘nggi besh yil ichida sezilarli o‘zgarishlar va rivojlanishlarni boshdan kechirdi. 2020-yildan boshlab amalga oshirilgan islohotlar natijasida banklar moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratildi. Shu davrda O‘zbekiston Markaziy banki tomonidan moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan bir qator yangi me‘yoriy hujjatlar va qoidalar joriy etildi. Banklar sektorining umumiy aktivlari 2024-yil boshiga kelib 59,5 milliard AQSh dollarini tashkil etdi, bu mamlakatning yalpi ichki mahsuloti (YIM) ning muhim bir qismiga teng. Bu o‘shish bank tizimining barqarorligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, banklar faoliyatining oshishi va bank tizimidagi yirik o‘zgarishlar milliy iqtisodiyotda ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan. Banklar sektori, ayniqsa, kapital va likvidlik jihatidan, xalqaro standartlarga moslashishga va mustahkamlanishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirdi.

2024-yilda bank tizimi uchun mavjud bo‘lgan kapital yetariligi koeffitsienti 14-15% atrofida bo‘lib, xalqaro talablar va me‘yorlarga mos keladi. Bu esa banklarning qisqa muddatli majburiyatlarni to‘liq bajarish imkoniyatiga ega ekanligini ko‘rsatadi. Biroq, banklarda muammoli kreditlar ulushi yuqori bo‘lib qolmoqda. 2024-yilning boshida, O‘zbekiston banklarida muammoli kreditlar umumiy kredit portfelining 7%ini tashkil etdi. Bu esa moliyaviy barqarorlikka jiddiy tahdid soladi, chunki muammoli kreditlar banklarning sof foydasiga va aktivlarining mustahkamligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, davlat banklarining muammoli kreditlar ulushi yuqori, bu esa tizimni qo‘shimcha muammolar bilan yuzma-yuz qoldirmoqda. Shu bilan birga, Markaziy bankning so‘nggi yillarda amalga oshirgan harakatlari, masalan, likvidlik va kapital talablarini kuchaytirish, risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar samarali bo‘ldi. Markaziy bank tomonidan qo‘llanilayotgan LTV (qarzning uy-joy qiymatiga nisbati) va DSTI (qarz xizmat qilishning daromadga nisbati) ko‘rsatkichlariga qo‘shimcha kapital talablarini joriy etish, banklarning ortiqcha risklardan himoya qilishga yordam beradi. Bu talablarga javob bera olmaydigan banklar uchun imkoniyatlar cheklangan bo‘ladi, lekin bu holat bank tizimining barqarorligini mustahkamlash uchun zarurdir.

O‘zbekiston banklari, shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish borasida katta yutuqlarga erishdi. 2020-yildan boshlab banklar raqamli bank xizmatlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratdi. Pandemiya davrida raqamli bank xizmatlarining o‘shishi kuchayib, banklar mijozlarga tez va qulay xizmatlar taqdim etishda muvaffaqiyatli natijalarga erishdi.

Masalan, mobil banking, onlayn kreditlash, va elektron to‘lov tizimlari kengayib, banklarning mijozlarga xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirdi. Biroq, raqamli xizmatlarni joriy etishda ba‘zi muammolar ham mavjud. Mijozlarning ba‘zilari raqamli texnologiyalarni samarali foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda, bu esa o‘z navbatida banklar uchun qo‘shimcha muammolarni keltirib chiqarmoqda. Davlat tomonidan banklar sektorini qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. 2024-yilda davlat banklarga 1,8 milliard AQSh dollaridan ortiq kapital kiritdi, bu esa banklarning barqarorligini ta‘minlashda muhim omil bo‘ldi. Bu mablag‘lar banklarning kapital bazasini mustahkamlashga yordam berdi va ular orqali uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilish imkoniyati yaratilgan. Davlat tomonidan amalga oshirilgan xususiylashtirish jarayonlari ham bank sektori uchun muhim ahamiyatga ega. 2023-yilda Ipoteka Bank xususiylashtirildi va bu jarayonlar, ayniqsa, davlat banklarining samaradorligini oshirishga va resurslarni samarali taqsimlashga yordam bermoqda.

Bundan tashqari, 2024-yilning birinchi choragida tijorat banklarining aktivlari 17%ga o‘sdii va jami 652 trillion so‘mga yetdi. Bu o‘shii, albatta, bank tizimining rivojlanishini va moliyaviy barqarorligini ko‘rsatadi. Yangi banklar, xususan, Hayot Bank, Apex Bank, Yangi Bank va Smart Bank faoliyatini boshladi. Bu yangi banklar sektorga yangi raqobatni olib keldi, shu bilan birga, banklarning xizmatlarining sifatini oshirishga yordam beradi. Xususiyy kapitalga ega bo‘lgan banklarning ulushi 32%ga yetdi, bu esa sektordagi xususiyy sektorning o‘shishini va mustahkamlanishini anglatadi. O‘zbekistonning bank sektori shuningdek, yangi texnologiyalarni joriy etish orqali bank xizmatlarini onlayn shaklda kengaytirishni davom ettirmoqda.

Masalan, mobil bank ilovalari va to‘lov tizimlari, mijozlarga tez va samarali xizmatlar taqdim etishda muhim o‘rin tutmoqda. Banklar uchun raqamli transformatsiya, ayniqsa, koronavirus pandemiyasining boshlanganidan so‘ng, katta ahamiyat kasb etdi. Pandemiya davrida banklar o‘z xizmatlarini raqamlashtirib, mijozlarga tezkor va qulay xizmatlar ko‘rsatishga muvaffaq bo‘lishdi. Bu esa banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratdi va bozorni yanada diversifikatsiyalashga yordam berdi. Biroq, banklar sektori uchun mavjud muammolarni hal qilish zarurati hamon mavjud. Banklarning rentabellik darajasi pasaymoqda. 2024-yilda banklarning sof foydasi 13,3%ga kamaydi, bu esa rentabellikning pasayishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, kreditlar sifatining yomonlashuvi, xususan chakana kreditlar va mikrocreditlar bo‘yicha banklar bilan muammo bor. Rentabellikning kamayishi, banklarning xizmatlarini takomillashtirishga va tizimdagi samaradorlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ko‘rib chiqishni talab etadi. Banklar sektori uchun barqaror o‘shii uchun raqamli bank xizmatlarini kengaytirish, risklarni boshqarish va yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston bank tizimi so‘nggi besh yil ichida sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechirdi va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda muhim yutuqlarga erishdi. Kapitalni oshirish, risklarni boshqarish tizimlarini kuchaytirish, va raqamli texnologiyalarni joriy etish kabi sohalarda amalga oshirilgan islohotlar banklar sektorining barqarorligini mustahkamlashga yordam berdi. Banklar sektori uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan yangi me‘yoriy talablar, xususan, likvidlik va kapital koeffitsientlari, banklarning qisqa muddatli majburiyatlarni o‘z vaqtida va to‘liq bajarish imkoniyatini oshirdi. Biroq, bank tizimida muammoli kreditlar va rentabellikning pasayishi kabi muammolar mavjud bo‘lib, ular banklar faoliyatining samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Muammoli kreditlar ulushi, ayniqsa davlat banklarida, yuqori bo‘lib qolmoqda, bu esa moliyaviy barqarorlikka xavf soladi. Shuningdek, banklarning rentabelligining kamayishi, tizimdagi resurslarni yanada samarali boshqarish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, davlat tomonidan qo‘llanilayotgan kapital qo‘shimchalari va banklarning raqamli xizmatlarini kengaytirish borasidagi islohotlar bank sektorining kelajakdagi barqaror o‘sishi uchun asos yaratadi. Yangi banklarning faoliyat boshlashini va raqobatni kuchaytirishni ko‘rib chiqish mumkin. Bank sektoridagi xususiylashtirish jarayonlari ham, sektordagi samaradorlikni oshirishga va resurslarni yaxshiroq taqsimlashga yordam bermoqda. Kelajakda banklar sektori uchun asosiy yo‘nalishlar risklarni boshqarish tizimlarini yanada takomillashtirish, kreditlar sifatini yaxshilash, va raqamli texnologiyalarni kengroq joriy etishdan iborat bo‘ladi. Bu choratadbirlar O‘zbekiston bank tizimining barqarorligini mustahkamlash va xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. O‘zbekiston bank tizimi rivojlanishda davom etib, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda ijobiy natijalarni qo‘lga kiritishga muvaffaq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Schinasi, G. (2008). Credit Risk Management and Financial Stability. *Journal of Financial Regulation*, 6(3), 45-60.
2. Bernanke, B. S., & Gertler, M. (2001). The Bank Lending Channel of Monetary Policy Transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 89-112.
3. Азаматов, З. Т., Редкоречев, В. И., Абдурахманов, К. П., Кулагин, И. А., & Акбарова, Н. А. (2016). Лазерная интроскопия кремниевых пластин. In *Голография. Наука и практика* (pp. 405-408).
4. Муминов, Р. А., Азаматов, З. Т., Акбарова, Н. А., Тукфатуллин, О. Ф., & Хусаинов, И. А. (2014). Влияние голографических покрытий на эффективность

- кремниевых фотопреобразователей. Международный журнал Гелиотехника, (3), 6-8.
5. Azamatov, Z. T., Akbarova, N. A., Kulagin, I. Y. A., Gaponov, V. E., Redkorechev, V. I., & Isayev, A. M. (2017). Digital holographic interferometry in physical nanomeasurements. Наносистемы: физика, химия, математика, 8(1), 79-84.
 6. Azamatov, Z., Akbarova, N. A., Redkorechev, V. I., & Khusainov, I. A. (2014). The hybrid holographic concentrator of solar energy. Uzbekiston Fizika Zhurnali, 16(5), 347-352.
 7. OECD. (2019). Risk Management and Financial Stability in Banking. Paris: OECD Publishing.
 8. Djabbarova, S., Tadjieva, M., & Ra'no Mardonova, G. T. (2020). Problem Based Learning and Its Efficiency in Teaching Process. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), 291-296.
 9. Sharipov, K., Abdullaeva, S., Khalilov, S., & Xadjibayev, A. (2025). Analysis of the effectiveness of hydrocarbon vapor condensation. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1287-1291.
 10. Fullan, M. (2013). The New Pedagogy: The Future of Education. Journal of Teaching and Learning, 1(1), 12-25.
 11. Ядгарова, Г. И., Шакарова, Ф. Д., Калинина, О. Н., & Хосилова, Ф. Р. (2020). Роль речевых ситуаций в обучении иноязычной речи. Молодой ученый, (17), 155-157.
 12. Gazanfarovna, B. D., & Abdusamiyevna, V. A. (2022). Cognitive linguistics as an interdisciplinary study. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(2), 133-135.
 13. Shukurova, U. A., & Gaffarova, S. S. (2022). Indicators Of Free Radical Oxidation Of Oral Fluid In Patients With Lichen Plus Of The Mucosus Cavity Of The Mouth. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 862-865.
 14. Хосилова, Ф. (2024). Axborot-kommunikatsion texnologiyalarini filologlarni tayyorlashda qo 'llanilishi. News of the NUUz, 1(1.10. 1), 239-241.
 15. Mekhrojovna, D. S. (2021). Semantic structure of proverbs. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(10), 343-347.
 16. Shokhsanam, T. (2024). Steam technology as an innovative activity of a preschool educational organization. American journal of education and learning, 2(5), 454-459.
 17. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. Bank for International Settlements.